

Никсонова посета Југославији 1970.

Нови амерички прилаз политици и покрету несврстаних*

АПСТРАКТУМ: У раду је обрађен утицај посете председника Никсона и разговора које је водио са Титом на будуће југословенско-америчке односе. Директан лични контакт двојице председника утицао је на отклањање одређених несугласица које су оптерећивале односе њихових земаља и на изграђивање обострано прихватљиве платформе политичке и економске сарадње. То што су обе стране постигле оно због чега су приступиле овим разговорима, представљало је најсигурнију гаранцију реализације договорених активности на међународном плану.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Тито, Никсон, Насер, Југославија, САД, Со-вјетски Савез, Египат, Израел, Блиски исток, спољна политика, несврстаност, блокови, сукоб

После војне интервенција Варшавског пакта у Чехословачкој августа 1968, долази до радикалне промене актуелног курса југословенске међународне стратегије према два суперсилама – Совјетском Савезу и Сједињеним Државама. До тада изузетно присни односи са првом земљом социјализма се нагло погоршавају, а заоштрени односи са САД се нагло поправљају. Страх југословенских званичника од репризе чехословачких догађаја на београдским улицама проузроковао је двоструки обрт у спољнополитичкој оријентацији Тита и његових сарадника: императивно је налагао дистанцирање и осуду политике земаља просовјетског блока и успостављање приснијих односа са њиховим противницима.

Реафирмација југословенске политике еквидистанце крајем 70-их година уживала је потпуну подршку, како одлазеће, тако и нове америчке администрације, коју је предводио председник Ричард Никсон. О заинтересованости САД за даље унапређење сарадње са Југославијом сведочило је и срдечно писмо, ко-

---

* Рад је део пројекта *(Не)успешна интеграција – (не)довршена модернизација: међународни положај и унутрашњи развој Србије и Југославије 1921–1991*, (број 147039), који финансира Министарство науке Републике Србије.

је је Никсон упутио Титу два дана пре преузимање председничке функције у САД, 18. јануара 1969. У том писму, први пут у целокупној послератној југословенско-америчкој кореспонденцији, један амерички председник је званично изразио жељу да посети Југославију и лично упозна Тита: „Жалим што нисам до сада имао могућност да се са Вама лично сретнем. Било би ми драго да до тог састанка дође у току мог мандата“.¹

Иако је и током друге половине 1969. и почетком 1970. године америчка страна потврђивала заинтересованост Никсона да посети Југославију, сусрет двојице председника је стално пролонгиран. То је било време када су југословенско-америчке односе озбиљно оптерећивала неслагања око путева разрешења двају крупних међународних проблема: блискоисточне и вијетнамске кризе. Ипак, у политичким круговима у Београду процењивано је да ће будући југословенско-амерички односи, а у том контексту и питање посете председника Никсона, директно зависити од способности Тита и његових најближих сарадника да ојачају улогу несврстаних земаља у разрешавању жаришта актуелних светских криза и у том контексту ојачају међународни престиж Југославије као лидера несврстаних. Енергична југословенска настојања за реафирмацију идеје несврстаности резултирала су консултативним састанком ванблоковских земаља у Београду, јула 1969, а потом и припремним састанком за будући самит, априла 1970. На Конференцији шефова држава или влада ванблоковских држава у Лусаки, септембра 1970, земље учеснице су подржале Титов предлог о потреби организованог заједничког наступа у међународним односима. Посебним одлукама створени су услови за формирање сталних тела за координацију активности тих земаља. Оснивањем покрета несврстаности у Лусаки омогућено је прерастање бројчано највеће скупине држава у Уједињеним нацијама у моћну гласачку машинерију, која је сада имала могућност да битно утиче на доношење одлука и на систем рада светске организације. Лидерска позиција Југославије у тој асоцијацији ванблоковских држава омогућила јој је да игра далеко значајнију улогу у међународним односима него што је то било реално, с обзиром на величину њене територије и стварну економску и војну моћ.

Да су у Вашингтону били свесни да на светску сцену ступа нови утицајни међународни фактор који заслужује посебну пажњу, могло се закључити и на основу Никсонове изјаве тим поводом, дате непосредно по завршетку Конференције у Лусаки, на XXV јубиларном заседању Генералне скупштине УН. То је, уједно, био први случај у историји ове организације да је један амерички председник отворено поменуо постојање несврстаности као глобалног фактора, а не искључиво индивидуалне спољнополитичке оријентације појединих држава: „Сједињене Државе потпуно разумеју и поштују политику несврстано-

---

¹ Кабинет Председника Републике (КПР), I-5-б/САД. *Кратак хисторијат нашег позива Р. Никсону да посети Југославију.*

сти, и ми поздрављамо удружене напоре као што је био скорашњи скуп у Лусаки, посвећен унапређењу међународне сарадње“.²

Успешан епилог Титовог покушаја да се формира јединствен фронт ванблоковских држава у коме ће бити обезбеђена руководећа улога Југославије, допринео је наглој реafirмацији интереса Никсона за посету Београду.³ Такорећи одмах после завршетка Конференције у Лусаки, из кабинета америчког председника упућена је порука Београду о томе да би Никсон радо посетио Југославију у склопу европске турнеје, уприличене поводом планираних маневара VI америчке флоте у водама Средоземља.⁴

Иако је оваква америчка иницијатива дуго била ишчекивана у Београду, она је унутар југословенског политичког врха оцењена као „брза и изненадна“ и покренута „без уобичајене сондаже, која је уобичајена код великих сила с обзиром на изванредан ризик“. Управо зато што су Сједињене Државе преузеле тај ризик, југословенска влада је процењивала да ће разговори Тито-Никсон бити конструктивни и од пресудног значаја за будући међународни престиж Југославије. Стога је одмах упућен званичан позив председнику Никсону да посети Југославију током предстојеће европске турнеје.⁵ Тако је, после учесталих одлагања, коначно постигнута сагласност о Никсоновој званичној посети Југославији, која је реализована у интервалу између 30. септембра и 2. октобра 1970.

Прва посета једног америчког председника Југославији, и то у време заштравања вијетнамске и блискоисточне кризе, представљала је догађај који је привукао пажњу светске јавности и постао предмет најразличитијих спекулација о мотивима двеју страна за организовање оваквог сусрета.⁶ Ин-

² *Department of State Bulletin*, November 16, 1970, 605.

³ Тито је касније тријумфално истицао свој наступ у Лусаки као одлучујући моменат који је утицао на Никсона да посети Југославију: „Мислим да смо сви начисту с тим да је Никсона довела овде Лусака. Да су Американци веома озбиљно проценили значај Лусаке, значај јединства које је тамо било испољено, и да су видели велики престиж Југославије у свету не само међу несврстанима, него и у другим земљама“. (КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Део стенограма са 12. седнице Председништва СКЈ, одржане 3. октобра 1970. који се односи на посету Никсона*).

⁴ У склопу те турнеје Никсон је најавио посету двома медитеранским земљама, Италији и Шпанији и посету Великој Британији и Ирској. Пошто турнеја није раније планирана нити помињана, страни медији су је стављали у функцију изненадне Никсонове одлуке да посети Југославију и његове намере да се ублажи евентуална бурна реакција светске јавности поводом неочекиване вести о сусрету са Титом. (ДАСМИП, 1970, ПА, ф-170. 438 219 *Светска штампа о Никсоновој посети Југославији*). Судећи по југословенским дипломатским изворима, „Никсон је проширио свој интерес [програма путовања], да му у европским земљама, а посебно у САД, не би замерили што је посету Европи свео само на Југославију“. (ДАСМИП, 1970, ПА, ф-170, САД, 434 736. *Званична реаговања у свету*).

⁵ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Стенографске белешке информације коју је председник СИВ-а М. Рибичич поднео о посети председника Никсона Југославији на седници СИВ-а 7. октобра 1970.*

⁶ ДАСМИП, 1970, ПА, ф-170, САД, 434 736. *Званична реаговања у свету.*

тересовање за разговоре Тита и Никсона је још више порасло када је, само два дана уочи пута америчког председника у Београд, стигла вест о смрти египатског лидера Насера. У таквој ситуацији постављало се питање да ли ће Никсонова посета бити одложена због Титовог одласка на сахрану свог великог пријатеља и савезника. Ова дилема је била разрешена већ сутрадан, објављивањем саопштења са комеморативне седнице југословенске владе поводом Насерове смрти. На седници, на предлог председника СИВ-а Митје Рибичича, донета је одлука да ће југословенску делегацију на Насеровој сахрани предводити Титов „лични изасланик“, Едвард Кардељ.⁷ Изостанак Тита на Насеровој сахрани, у Вашингтону је тумачен изузетним интересом југословенског председника за сусрет са Никсоном и сложеном унутрашњом и међународном ситуацијом са којом се Југославија суочава.⁸

Дочек приређен Никсону у Југославији после слетања авиона на сурчински аеродром, већина западних медија оценила је као „умерено учтив“ или „учтиво уздржан“. При томе се указивало на одсуство директног преноса на телевизији, краткоћу церемоније на аеродрому и изостанак поздравног говора.⁹ И југословенски министар иностраних послова, Мирко Тепавац, на сличан начин је коментарисао овај догађај: „То је било релативно срдачно, али врло достојанствено и са оним степеном уздржаности који је морала да има југословенска јавност у односу на шефа једне суперсиле са чијим се спољнополитичким потезима у много чему не слажемо“.¹⁰ Такав пријем одражавао је реакцију југословенских званичника на америчко вишемесечно пролонгирање посете и њену изненадну најаву. Поред тога, то је био и најбољи начин да се истакну југословенске резерве према актуелној америчкој политици на Блиском истоку и у Вијетнаму, а да се истовремено да на знање Москви да сусрет Тита са Никсоном неће утицати на промену спољнополитичког курса Југославије.¹¹

Тон и садржај Титове здравице на банкету, уприличеном поводом доласка америчког председника у Београд, стриктно су конципирани у функцији избалансиране политике према блоковима и афирмације ставова несврстаних земаља уобличених на самиту у Лусаки. Тито је, поздрављајући изјаву коју је Никсон дао преузимајући функцију председника САД почетком 1969, „да човечанство треба да пређе из ере конфронтације у еру преговарања“, указао на потребу да „све земље, без обзира на величину и снагу“ тре-

---

⁷ Борба, 30. септембар 1970.

⁸ КПР, I-3-а/САД, к. 182. Препис депеша из Вашингтона, 1198, 1199, 1200, 1202.

⁹ ДАСМИП, 1970, ПА, ф-170, 438 219. Светска штампа о Никсоновој посети Југославији.

¹⁰ КПР, I-3-а/САД, к. 182. Део стенограма са 12. седнице Председништва СКЈ, одржане 3. октобра 1970. који се односи на посету Никсона (Неауторизоване магнетофонске белешке), 74.

¹¹ КПР, I-3-а/САД, к. 182. Стенографске белешке информације коју је председник СИВ-а М. Рибичич поднео о посети председника Никсона Југославији на Седници СИВ-а 7. октобра 1970.

ба да активно учествују у тим преговорима. Развијајући своје становиште, оценио је кратковидим настојање двеју суперсила да избегавањем директне међусобне оружане конфронтације избегну светски сукоб – „велики мир не може дуго почивати на малим ратовима“. Говорећи о опасностима које собом носе локални ратови, оштро је критиковао мешање великих сила у Вијетнаму и на Блиском истоку. Совјетску интервенцију у Чехословачкој није поменуо, али је тај акт осудио индиректно – осудом политике мешања споља у унутрашње послове других држава и потенцирањем права свих земаља на независност и самосталан унутрашњи развој.¹²

Захваљујући се Титу на „срдачној добродошлици“, Никсон је изразио задовољство што је први амерички председник који је посетио Југославију и што му се указала прилика да лично упозна Тита, „човека који је већ много година див на светској сцени“ и који неоспорно има „главну улогу у покрету несврстаности“. Амерички председник је позитивно реаговао на Титово настојање да у својој здравици задржи избалансиран и подједнако критичан став према обема конфронтираним блоковским групацијама. Свестан Титове бојазни да би овај југословенско-амерички сусрет на врху могао довести до компликовања и иначе сложених односа Београда са Москвом,¹³ потрудио се да делује позитивно у овом контексту. Надовезујући се на Титове речи да Југославија унапређујући односе са једном страном не жели да таква политика иде „на уштрб односа са другима“, Никсон је напоменуо: „Можете бити наш пријатељ не морајући при том бити ничији непријатељ“.¹⁴

Размена мишљења двојице председника и прва рунда разговора уследили су одмах после Титове и Никсонове здравице. Пошто је Тито објаснио Никсону да је у Југославији обичај да се у знак поштовања прво даје реч госту, амерички председник му се захвалио и одмах прешао на разматрање главне теме разговора, на коју се стално враћао и током наредних трију рунди разговора вођених следећег дана. Никсона је током сусрета са Титом највише заокупљало питање разрешења кризе на Блиском истоку и могућност да Југославија, односно Тито, одигра улогу посредника у том контексту. У том смислу истакао је „да Југославија заузима специфично место у

---

¹² КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Здравица председника СФРЈ Јосипа Броза Тита на банкету приређеном поводом посете председника САД Ричарда Никсона.*

¹³ Совјетски званичници су негативно оцењивали Никсонову посету медитеранским државама, која се одвијала у време најављених маневара Шесте америчке флоте и опасне ситуације на Блиском истоку. Посету америчког председника Италији, Шпанији и Југославији су карактерисали као „дипломатију топовњача на Средњем истоку“, „демонстрацију силе“ и „стару игру звецкања оружјем“. Дозвољавајући да постане саставни део овакве „игре Вашингтона“, Југославија се, судећи по совјетским званичницима, удаљила од политике несврстаности и ставова за које се залагала на Конференцији у Лусаки. (ДАСМИП, 1970, ПА, ф-170, САД, 434 736. *Званична реаговања у свету; Информација Известије о Никсоновој посети.*)

¹⁴ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Здравица председника Сједињених Држава на банкету приређеном од стране председника Јосипа Броза Тита.*

односима Исток-Запад и да може одиграти веома значајну и корисну улогу у приближавању ставова и превазилажењу тешкоћа и неспоразума у међународним односима. Веома развијене везе Југославије са земљама Азије и Африке, њен водећи положај међу несврстанима, као и велики престиж председника Тита у свету, пружају Југославији ванредне могућности да делује као мост у ситуацији која данас карактерише стање односа у свету¹⁵. Сматрајући „да ове могућности Југославије нису довољно искоришћене“, Никсон је објаснио „да ће бити слободан да се директно обрати председнику Титу“ по овом питању, али је при томе нагласио да нема намеру да му наметне било какво посредовање против његове воље.¹⁵

Никсон се захвалио Титу што је приликом свог последњег сусрета са Насером у Асуану врло успешно одиграо улогу посредника и утицао на египатског лидера да прихвати амерички предлог о привременом прекиду ватре на Блиском истоку, који је претходно уручио Египту амерички државни секретар Вилијем Роџерс.¹⁶ Изражавајући жаљење због смрти председника Насера, Никсон је упитао Тита како ће се тај догађај, по његовом мишљењу, одразити на развој ситуације на Блиском истоку и на будућу политику Египта у односу на арапско-израелски сукоб. Коинциденцију Насерове смрти са одлуком Израелаца да прекину преговоре о разрешењу блискоисточне кризе, Никсон је оценио као изузетно забрињавајућу. Тито се сагласио са том оценом имајући у виду да је ситуација на Блиском истоку иначе била драматична и сложена. Упозорио је Никсона да сада све зависи од САД, које морају извршити притисак на Израел да се поново укључи у преговарачки процес и одустане од својих територијалних претензија. Уколико израелска влада не промени став и коначно не испоштује одредбе Резолуције Савета безбедности УН од 22. новембра 1967. о повлачењу са свих окупираних арапских територија,¹⁷ Израел ће се у скорој будућности суочити са великим проблемима. У том смислу, Тито је упозорио америчког председни-

---

¹⁵ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Забелешка о разговору Председника Републике са председником САД Ричардом Никсоном 1. октобра 1970. у Београду.*

¹⁶ По њему је касније тај предлог назван Роџерсов план. Тај план предвиђао је привремену обуставу непријатељстава сукобљених страна у року од 90 дана. То примирје је требало бити искоришћено за преговоре Арапа и Јевреја око постизања обострано прихватљивог мировног споразума. Међутим, 6. септембра 1970. израелска влада је напустила преговоре, уз образложење да је Египат прекршио Споразум о прекиду ватре, злоупотребљавајући привремено примирје да у зони ратовања инсталира нове ракете и врши размештај старих.

¹⁷ Том резолуцијом предвиђено је хитно повлачење израелских снага са окупираних територија, прекид свих непријатељства, признавање суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности свих држава овог подручја, упућивање специјалног изасланика УН на Блиски исток, гарантовање слободне пловидбе међународним водама овог региона, решавање проблема избеглица и стварање демилитаризоване зоне. Међутим, иако је дошло до привременог прекида ватре ни једна ни друга страна, ни после истека скоро трогодишњег интервала, нису испољавале спремност да поштују одредбе овог документа. („Хроника међународних догађаја”, 1967, година V, Београд 1968, 1505Б).

ка: „Време не ради за Израел. Број Арапа се стално повећава. За 10–15 година биће их око 140 милиона, насупрот највише 5 милиона Израелаца. Временом ће стећи све боље и савременије наоружање и постаће све способнији за успешно ратовање. САД не могу вечно остати на том подручју. Ко ће онда спречити Арапе да остваре давну претњу бацања Израела у море“.¹⁸ Трудећи се да своје становиште објасни жељом да буде добронамеран према САД Тито је, баратајући даље цифарском аргументацијом, скренуо пажњу Никсону на то да Американци зарад добрих односа са бројчано минорном јеврејском популацијом на афро-азијском простору жртвују своје односе са далеко утицајнијим фактором на том простору – Арапима: „Ви играте на једну карту, на Израел, а имате 100 милиона Арапа тамо. Читав арапски свет је против такве политике коју ви водите према Израелу“.¹⁹

Никсон ни у једном тренутку није прихватио Титову аргументацију, што је било природно с обзиром на његову супротну перцепцију арапско-израелског рата и његову конкретну мотивацију за сусрет са Титом. Он није дошао у Београд да чује Титово мишљење о томе шта би САД требало да ураде по питању мира на Блиском истоку, него, сасвим супротно, да утиче на Тита да предузме одређене кораке у том правцу. Полазећи од тога да су Египћани прекршили Споразум о прекиду ватре, очекивао је од саговорника да утиче на њих да заузму кооперативнији став у превладавању новонастале ситуације. Тражио је од Тита да искористи свој несумњив утицај у Египту да спречи долазак на власт екстремиста, чији се глас у Каиру све више чује: „Видите, врло је важно да се ново руководство у УАР (ко год буде дошао на власт у Египту) определи такође за мирољубиво решење. Значи, треба да умерени руководиоци, као што сте Ви, господине Председниче, разговарају са њима пре него што радикалци дођу у контакт са њима. Зато придајемо велики значај улози коју Ви можете да одиграте“.²⁰ Будући да је рок Споразума о прекиду ватре истицао 4. новембра, а да од потписивања тог споразума није ништа учињено на изналажењу мирољубивог решења (чак је дошло до супротног обрта – Израел је напустио преговоре), Никсон је очекивао од Тита да убеди Египћане да се Роџерсов план продужи за још 90 дана.: „Дајте мало на Блиском истоку учествујте више, дајте мало гледајте да омогућите да се продужи тај, како да кажем, да се продуже разговори о мирном решавању“.²¹ Тито се сагласио са овим предлогом.²¹

---

¹⁸ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Забелешка о разговору Председника Републике са председником САД Ричардом Никсоном, 30. септембра 1970. у Београду.*

¹⁹ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Део стенограма са 12. седнице Председништва СКЈ, одржане 3. октобра 1970. који се односи на посету Никсона, 61.*

²⁰ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Стенографске белешке са разговора Делегације Сједињених Америчких Држава коју предводи председник Ричард Никсон и Делегације Социјалистичке Федеративне Републике Југославије коју предводи председник Јосип Броз Тито, 1. 10. 1970.*

²¹ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Део стенограма са 12. седнице Председништва СКЈ, одржане 3. октобра 1970. који се односи на посету Никсона, 64.*

Иако су се руководили различитим полазиштима и заступали искључиво интересе својих земаља, оба председника су се сагласила да присуство совјетске флоте у Медитерану представља озбиљну опасност по светски мир. Тита је посебно забрињавало појачано интересовање СССР-а за Блиски и Средњи исток, односно очигледна реafirмација вековног руског интереса за излазак на „топла мора“. Стратешки правац реализације совјетских великодржавних аспирација управљених ка југоисточној Европи, Балкану и Медитерану, ишао је преко Југославије. Брежњевљево пропагирање „теорије о ограниченом суверенитету“, после војне интервенције у Чехословачкој, изазивало је страховање југословенских политичких кругова од репризе чехословачких догађаја у Југославији.²² Међутим, Тито се није слагао са Никсоном у оцени да присуство америчке Шесте флоте у Медитерану доприноси обезбеђивању равнотеже снага и очувању мира у том региону. Подсетио је америчког председника на то да је у Медитеран прво стигла флота НАТО-а, па тек онда совјетска флота. По Титу, „управо је њено присуство отворило врата Медитерана Русима. Што се нас тиче, ми смо против присуства и једних и других. Сматрамо да Медитеран треба да припада медитеранским земљама“. Никсон је негативно примио ову констатацију. Он је додуше нагласио да га она „није увредила“, али да није коректно на исти начин посматрати америчко и совјетско присуство у Медитерану. Државни секретар Рочерс је разлику између политике двеју суперсила изразио речима: „Ми желимо мир на Блиском истоку, а Руси желе Блиски исток“. Разрађујући ову тезу, Никсон је прецизирао да се у својој политици према том региону америчка страна руководила искључиво потребом изналагања мирољубивог решења, док је совјетска влада била заинтересована за очување постојећег стања, како би обезбедила своју превласт у том делу света.²³

Друго главно жариште светске кризе, Вијетнам, фигурисало је у разговорима двојице председника, али му није поклоњена већа пажња, с обзиром на тотално размимоилажење ставова и немогућност усаглашавања ставова и у једном сегменту овог проблема. По Титу, вијетнамска криза би лако била решена кад би САД прекинуле да се уплићу у грађански рат у тој држави и дозволиле да се сукобљене стране у Јужном Вијетнаму саме споразумеју о стварању прелазне демократске владе. У том смислу, да би мировни процес отпочео, неопходно би било повлачење америчких трупа из Вијетнама и уклањање са власти најекспониранијих

---

²² Коментаришући ово питање током разговора са Никсоновим саветником Кисинџером, Мирко Тепавац му је скренуо пажњу да даља ескалација сукоба на Блиском истоку директно угрожава и безбедност Југославије. Што се више рат продужава, повећава се и совјетско присуство на Балкану и у Медитерану, а самим тим „повећава се и значај југословенског географског простора (јединог ванблоковског у том делу)“. (КПР, I-3-а/САД. *Забелешка о разговору са Хенри Кисинџер-ом, вођеним у четвртак, 1. октобра 1970, у авиону на повратку из Загреба*).

²³ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Забелешка о разговору Председника Републике са председником САД Ричардом Никсоном 1. октобра 1970. у Београду*.

представника проамеричког режима у Сајгону. Никсон је бурно реаговао поводом овакве елаборације проблема и категорички одбацио Титов предлог: „Ми не можемо после 5 година рата, после 40 хиљада америчких жртава да се повлачимо, не обезбеђујући (не говорим о победи над Северним Вијетнамом) бар онај минимални циљ омогућавања Јужном Вијетнаму да се сам определи за своју судбину. Ако се то не би десило, онда би се створио утисак да смо доживели пораз и то би све азијске земље, а не само афричке, тако тумачиле, а то нама не би било у интересу [...] Зато, по нашем мишљењу, исход ситуације у Вијетнаму има шире импликације и од ширег је значаја него што је сама ситуација у Вијетнаму“²⁴. Тито је још једном поновио неслагање са оваквом политиком. Предложио је Никсону да следи пут француског председника Де Гола, који је имао сличан проблем у Алжиру, где је ратовало пола милиона француских војника, али је „имао смелости да то прекине и Француска је сада тамо остала симпатична. Она је присутна тамо у Алжиру, а Де Гол је постао велики човек“²⁴.

Тито је ипак највећи значај током дводневних разговора са Никсоном придавао унапређењу билатералне економске сарадње и америчке подршке привредном опоравку Југославије. Настојао је да увери америчког председника да, уколико САД желе да подрже југословенска настојања за очувањем независности у односу на притиске СССР-а, нису потребне никакве политичке гаранције нити декларације (што је иначе предложила америчка страна током разговора), него би највећа подршка у том контексту била стварање повољнијих оквира за економску сарадњу две земље и обезбеђивање повољних кредитних аранжмана САД и кључних међународних финансијских институција. Никсон није испољио нарочит интерес за шире разматрање ове теме. Ипак, изразио је спремност да безрезервно подржи југословенске захтеве из сфере билатералних економских односа, да утиче у том погледу на америчке извозно-увозне банке и на Међународну банку и да изда посебне инструкције надлежним америчким институцијама да изађу у сусрет Југославији. Напоменуо је да обим трговинске размене између Југославије и САД износи преко 200 милиона долара, што је највећи износ у трговинским односима његове земље са социјалистичким земљама.²⁵ При томе, потврдио је амерички интерес да се развијена привредна сарадња Југославије и САД у будућности наметне као својеврсни модел за будућу сарадњу са осталим социјалистичким државама што би омогућило

---

²⁴ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Стенографске белешке са разговора Делегације Сједињених Америчких Држава коју предводи председник Ричард Никсон и Делегације Социјалистичке Федеративне Републике Југославије коју предводи председник Јосип Броз Тито, 1. 10. 1970.*

²⁵ Укупан обим трговинске размене Југославије са САД у 1970. износио је 249,5 милиона долара, што је чинило 5,4% трговинске размене Југославије са иностранством. С тим процентом, Сједињене Државе су биле на четвртном месту у укупној југословенској спољнотрговинској размени. Прва три места заузимале су СР Немачка, Италија и СССР. (Статистички годишњак СФРЈ за 1971).

радикално проширење америчког утицаја на источни лагер. Такав нови облик разбијања монолитног јединства блока просовјетских држава Никсон је сагледавао као „допринос попуштању затегнутости у свету“ и „унапређењу односа и борби за мир“.²⁶

Даље разматрање ове теме Никсон је препустио министрима иностраних послова САД и Југославије, Вилијему Роџерсу и Мирку Тепавцу, и осталим члановима двеју делегација. На изненађење Роџерса, заборавио је да Титу пренесе важну вест за коју је југословенска страна била нарочито заинтересована – да је у Вашингтону донета одлука, управо на иницијативу Никсона, да се Југославији додели статус земље у развоју, чиме су створени врло повољни правни оквири за будућу југословенско-америчку привредну сарадњу. Поред тога, Роџерс је обавестио Тепавца да Никсон намерава ускоро да донесе посебну одлуку, којом ће бити обезбеђене гаранције америчке владе свим америчким приватним инвеститорима спремним да улажу капитал у југословенске привредне програме и развојне пројекте.²⁷ Амерички државни секретар је, поред Никсонове спремности да обезбеди спровођење ових двеју важних одлука, потврдио његову спремност да се заложи за испуњење југословенских захтева упућених америчким и међународним финансијским институцијама.²⁸

Током дводневне Никсонове посете Југославији, једна епизода, која се одиграла после друге рунде разговора двојице државника, привукла је посебну пажњу домаће и светске јавности. Радило се о Никсоновој посети Хрватској 1. октобра и његовом донекле неуобичајеном наступу у Загребу.

Никсонова жеља да од свих градова у Југославији посети једино Загреб представљала је својеврсно изненађење за југословенске званичнике. Она је изазивала подозрење, јер је изражена у време када је Југославија била суочена са озбиљном политичком кризом и када се све више осећала опасност од могућег распада државе због јачања центрифугалних тенденција, чије су главне носиоце многи видели управо у лидерима масовног националног покрета у Хрватској.²⁹ Да би отклонио сумње у погледу политичке

²⁶ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Стенографске белешке са разговора Делегације Сједињених Америчких Држава коју предводи председник Ричард Никсон и Делегације Социјалистичке Федеративне Републике Југославије коју предводи председник Јосип Броз Тито, 1. 10. 1970.*

²⁷ Та одлука је била од великог значаја за успех програма привредне реформе, који би озбиљно био доведен у питање без прилива страних инвестиција. Доношењем Закона о страним улагањима 1967, југословенска влада је покушала да обезбеди повољније услове у овом контексту, али због економске нестабилности привредног система инвеститори из западних земаља углавном нису испољавали спремност да улажу свој капитал. (Љубиша С. Адамовић, Џон Р. Лемпи, Расел О. Прикет, *Америчко-југословенски економски односи после Другог светског рата*, Београд 1990).

²⁸ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Део стенограма са 12. седнице Председништва СКЈ, одржане 3. октобра 1970. који се односи на посету Никсона, 72–73.*

²⁹ Никсонова посета је уследила у време када је у југословенским политичким круговима дошло до видне поларизације гледишта у вези са закључцима X седнице ЦК СК

позадине своје намере да посети Загреб Никсон је, као гест поштовања према Титу, изразио жељу да види његово родно место, Кумровец. Тај гест је наишао на позитиван пријем код Тита који је одлучио да, мимо утврђеног програма, сам прати Никсона током његове кратке посете Хрватској.

Међутим, ма колико је Никсонова посета Загребу представљала уобичајен гест уважавања народа који је играо важну улогу у креирању спољне политике земље-домаћина, с обзиром на сложену унутрашњу ситуацију у Југославији, она се одвијала под будним оком југословенске власти. Посебно подозрење изазвале су Никсонове речи „да дух Загреба, дух Хрватске, никада није уништен и никада није поробљен“, „да ће Хрватска увек живети“ и на крају, узвик изговорен на јасном српскохрватском језику: „Живела Хрватска!“³⁰

Коментаришући реакцију домаће јавности на ову паролу изговорену на крају Никсоновог говора у Банским дворима, Мико Трипало, члан Председништва СКЈ и члан Председништва СФРЈ, радо је помињао виц који је тим поводом кружио Загребом. Кад је чуо шта је Никсон рекао један полицајац је истрчао на Марков трг и окупљеним грађанима изјавио да је амерички председник управо подржао одлуке Х пленума ЦК СК Хрватске. Међутим, склоност обичних људи да овако реагују на Никсонову изјаву била је извор незадовољства неких политичара. У том смислу, Трипало је указао на револт Јуре Билића, члана ЦК СКХ и СКЈ, који је гест америчког председника касније окарактерисао као мешање у унутрашње ствари Југославије и подржавање националистичке фракције у хрватском руководству.³¹ Сличну, мада много блажу квалификацију је изнео и Митја Рибичич, председник југословенске владе, 7. октобра 1970, на седници СИВ-а посвећеној посети председника Никсона. Реагујући на коментаре о Никсоновој посети Загребу, напоменуо је да Американци очигледно добро познају унутрашње односе у Југославији, али „да од тога не треба правити неке велике закључке или неке велике интриге“.³² Став југословенског амбасадора у Вашингтону, Богдана Црнобрње, изложен у извештају о југословенско-америчким односима за овај период, био је знатно експлицитнији и инструктивнији. Он је указао на то да САД, као и свака империјална сила, у политичкој стратегији према појединим државама увек разматрају све могуће опције. Када је реч о Југославији постоје две опције, које САД имају у виду. Прва опција, за коју је ова сила нарочито заинтересована, јесте јединствена и независна Југославија. Уколико би та опција имала изгледа да се оствари у

Хрватске одржане почетком 1970. Ставови хрватских комуниста о даљој реформи федерације и осуди унитаризма изазвали су бурна превирања у осталим републикама и примљени су са знатним резервама и оспоравањем.

³⁰ ДАСМИП, 1970, ПА, ф-170, САД, 434 736. *Званична реаговања у свету*, Борба, 2. октобар 1970.

³¹ Мико Трипало, *Хрватско прољеће*, Загреб 1989, 179.

³² КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Стенографске белешке информације коју је председник СИВ-а М. Рибичич поднео о посети председника Никсона Југославији на Седници СИВ-а 7. октобра 1970.*

пракси, уколико би се унутрашње прилике у Југославији консолидовале, влада САД би таквој држави пружила сву политичку и економску подршку. Међутим, уколико би дошло до дезинтеграције Југославије, што се Американцима није чинило немогућим, онда је „јасно као дан да ће се актуелизирати разни контингенци планови („помоћни планови“ – Д. Б.)“, односно „да ће бити активирана резервна опција“. Црнобрња је, полазећи од свог искуства из Вашингтона, упозорио: „Наши унутрашњи догађаји су актуелизирали уствари никада потпуно напуштену опцију 50%–50%. Одлазак Никсона у Загреб и његов узвик „Живела Хрватска“ и „Живела Југославија“, у крајњој консеквенци је практично значајно показивање наглашеног интереса за западни део Југославије“.³³

Будући да је епизода из Загреба била само манифестација све актуелније и све присутније дилеме „шта ће бити с Југославијом после Тита“, она није ни у најмањој мери умањила импозантан политички домашјај Никсонове посете Југославији. У прилог оваквог становишта говори чињеница да су обе стране током интензивних разговора (другог дана они су непрекидно вођени читавих седам сати), успеле да изборе сагласност саговорника о кључним питањима због којих су и испољиле толики интерес за сусретом.

Титу је, с америчке стране, обећана неопходна економска и финансијска помоћ, без које није било могуће санирати тешку економску ситуацију, која је озбиљно дестабилизovala земљу споља и изнутра. Поред тога, Никсонова посета је допринела побољшању међународног положаја Југославије и јачању њене безбедности. Никсон је био први амерички председник који је јавно и званично потврдио да САД прихватају и у потпуности подржавају Југославију онаква каква јесте: несврстану и социјалистичку, односно да поштују њено право да самостално бира пут изградње унутрашње и спољне политике.³⁴

Разлоге за задовољство исходом разговора имао је и амерички председник. Интерес којим се руководио када је долазио у Југославију углавном је остварио. Тито се обавезао да ће, у границама својих моћи, утицати на ново египатско руководство да заузме кооперативни став у склопу смиривања ситуације на Блиском истоку, да ће покушати да убеди председника Садата да се привремени прекид ватре („Роцерсов план“) продужи за још 90 дана, а да се у том року покрене мировна иницијатива ради изналажења целовитог обострано прихваћеног компромисног решења. При томе, Тито је обећао да ће покушати да утиче на Садата да Никсона не доживљава, као што је то био случај са његовим претходником, искључиво као непријатеља већ као државника који је заинтересован да се постигне споразум који би

---

³³ КПР, I-5-б/САД. *Југословенско-амерички односи (нагласак на односе последњих десет месеци)*.

³⁴ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Здравица председника Сједињених Држава на банкету приређеном од стране председника Јосипа Броза Тита; Заједничко саопштење председника Ј. Б. Тита и председника Ричарда Никсона, (Борба, 3. октобар 1970).*

био у интересу Израела и Египта.³⁵ Уз одређене резерве, Тито је већ почетком наредне године водио у овом духу разговоре са Садатом у Каиру. О позитивној реакцији египатског председника обавестио је Никсона одмах по повратку са пута.³⁶ Иако на Садатову радикалну промену египатске међународне стратегије (иницијатива за склапање мировног споразума са Израелом) није могао битније утицати сам Јосип Броз, чињеница да је у моменту њене промоције боравио у Египту ипак је с Никсонове стране наишла на дужно поштовање. То је дошло до изражаја приликом новог сусрета двојице председника у Вашингтону, иницираног с америчке стране одмах после Титовог сусрета са Садатом.

---

³⁵ КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Стенографске белешке са разговора Делегације Сједињених Америчких Држава коју предводи председник Ричард Никсон и Делегације Социјалистичке Федеративне Републике Југославије коју предводи председник Јосип Броз Тито, 1. 10. 1970;* КПР, I-3-а/САД, к. 182. *Забелешка о разговору Председника Републике са председником САД Ричардом Никсоном 1. октобра 1970. у Београду.*

³⁶ КПР, I-1/1113. *Порука (променија) Председника Републике Јосипа Броза Тита, председнику САД Ричарду Никсону, 24. II 1971.*